

ПРАВОВА ПРИРОДА РЕГЛАМЕНТІВ ТА ДИРЕКТИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ, ЯКІ ВРЕГУЛЬОВУЮТЬ ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ (В КОНТЕКСТІ ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ)

Ватрас В. А.

У науковій статті проведено наукове дослідження змісту регламентів та директив Європейського Союзу, які врегульовують приватно-правові відносини в контексті наближення законодавства України до європейських стандартів, що потребуватиме імплементації цих правових актів в національне законодавство України. Можна зазначити на трьох групах таких правових актів: які врегульовують зобов'язальні правовідносини, спадкові правовідносини, сімейні відносини. В результаті проведеного дослідження автор прийшов до висновку, що основоположними джерелами права ЄС (які можуть бути застосовані у порядку, визначеному Законом України «Про міжнародне приватне право», як джерела цивільного та сімейного права України і які мають значення для подальшої правотворчості в аспекті наближення законодавства України до права ЄС) є цілий ряд регламентів та директив, якими проведено уніфікацію колізійних норм, якими визначаються особливості правового регулювання зобов'язальних, спадкових та сімейних відносин, визначають особливості застосування відповідного законодавства відповідними судовими органами, здійснення співробітництва в сфері юрисдикції застосовного права, а також визнання та виконання рішень із відповідних питань (регламенти Рим I, Рим II, Рим III, Рим IV, Брюссель I, Брюссель II, Брюссель III, регламенти № 2016/1104 та № 2016/1103, окремі директиви, прийняті відповідно до положень згаданих регламентів, в тому числі № 2019/790 та № 2011/83/ЄС). Виконання плану дії щодо членства України в ЄС в подальшому потребуватиме внесення змін до Закону України «Про міжнародне приватне право», відповідних Цивільному та Сімейному кодексу України, якими будуть імплементовані положення відповідних регламентів та директив, прийнятих Європарламентом та Радою ЄС, та які наблизять українське приватне право до європейських стандартів

Ключові слова: зобов'язальні правовідносини, спадкові правовідносини, сімейні відносини, колізійні норми, право Європейського Союзу, регламент, директива.

Vatras V. A. The legal nature of the regulations and directives of the European Union, which regulate private-law relations (in the context of their implementation in the legislation of Ukraine)

In the scientific article, a scientific study of the content of the regulations and directives of the European Union, which regulate private-law relations, is carried out in the context of the approximation of the legislation of Ukraine to European standards, which will require the implementation of these legal acts into the national legislation of Ukraine. The article states that it is possible to note three groups of such legal acts: those regulating binding legal relations, inheritance legal relations, family relations. As a result of the research, the author came to the conclusion that the fundamental sources of EU law (which can be applied in the manner specified by the Law of Ukraine 'On International Private Law') as sources of civil and family law of Ukraine and which are important for further law-making in the aspect of approximation of legislation of Ukraine to the law of the EU) there are a number of regulations and directives that unify the conflict of laws rules, which determine the specifics of the legal regulation of obligation, inheritance and family relations, determine the specifics of the application of the relevant legislation by the relevant judicial authorities, the implementation of cooperation in the field of jurisdiction of the applicable law, and as well as the recognition and implementation of decisions on relevant issues (regulations Rome I, Rome II, Rome III, Rome IV, Brussels I, Brussels II, Brussels III, regulations No. 2016/1104 and No. 2016/1103, separate directives adopted in accordance with the provisions of the mentioned regulations, including No. 2019/790 and No. 2011/83/EU). Implementation of the action plan regarding Ukraine's membership in the EU in the future will require amendments to the Law of Ukraine 'On International Private Law', the corresponding Civil and Family Code of Ukraine, which will implement the provisions of the relevant regulations and directives adopted by the European Parliament and the Council

of the EU and bring Ukrainian private law closer to European standards.

Key words: *obligatory legal relationship, inheritance legal relations, family relationships, conflict of laws rules, European Union law, regulations, directive.*

Постановка проблеми та її актуальність. Після проголошення незалежності України одним із стратегічних зовнішньополітичних завдань нашої держави став вступ України до Європейського Союзу (надалі по тексту - ЄС), економічна, соціальна та культурна інтеграція України з європейським соціально-політичним простором, наближення законодавства України до європейських стандартів та норм. Одним із напрямів такої інтеграції стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка передбачає, крім економічної інтеграції, зобов'язання України наблизити законодавство у сфері прав людини, міграції, притулку та управління кордонами, антикорупційне, трудове, господарське, цивільне та сімейне законодавство до права ЄС. Відповідно до ст. 14 Угоди про асоціацію в рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод. Сторони домовилися надалі розвивати судове співробітництво у цивільних справах на основі відповідних багатосторонніх правових документів, зокрема конвенцій, у тому числі Гаазької конференції з міжнародного приватного права у сферах міжнародного правового співробітництва, судового процесу, а також захисту дітей [1]. Угодою про асоціацію між Україною та ЄС визначені окремі правові акти ЄС, які безпосередньо повинні бути імплементовані у національне законодавство, зокрема у додатку XL до глави 21 Угоди визначені як обов'язкові для імплементации директиви Ради ЄС та Європарламенту, передусім у сфері трудових відносин та з питань забезпечення рівності та протидії дискримінації у сфері зайнятості, соціального забезпечення, у доступі до товарів і надання послуг [2]. Окремі із цих регламентів та директив стосуються правового регулювання приватно-правових відносин, в тому числі цивільних та сімейних. Вищевикладене зумовлює необхідність, з одного боку, істотного переопрацювання норм чинного законодавства відповідно до вимог правових актів ЄС,

передусім у сфері захисту прав людини, зважаючи на необхідність виконання плану дій щодо набуття Україною повноцінного членства в ЄС, з іншого - дослідження питання щодо застосування правових актів ЄС до приватно-правових відносин за участю громадян України та громадян держав-членів ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика правового регулювання приватно-правових відносин за правом ЄС стала об'єктом уваги багатьох вчених, зокрема можна відзначити наукові праці таких вчених, як Ю.В. Білоусов, А.С. Довгерт, О.Д. Крупчан, О.В. Лаба, З.М. Макаруха, М.В. Менджул, М.О. Михайлов, О.М. Москаленко, Л.М. Саванець, К.В. Смирнова, О.В. Стрельцова, І.О. Трощенко, А.О. Філіп'єв та інші.

Метою цієї статті є наукове дослідження змісту регламентів та директив Європейського Союзу, які врегульовують приватно-правові відносини в контексті наближення законодавства України до європейських стандартів, що потребуватиме імплементации цих правових актів в національне законодавство України.

Виклад основного матеріалу. Важливе значення в правовій системі ЄС відіграють вторинні джерела права, які є правовими актами інститутів Союзу. Незважаючи на назву, такі джерела займають провідне місце в праві ЄС, оскільки кожне вторинне джерело права Союзу виникає та реалізується не інакше, як на основі та у відповідності до первинного права, цілком та повністю спирається на нього та не може йому суперечити. Порядок ухвалення таких документів та їх система визначені в ст. 249 Договору про ЄС, яка розподіляє джерела вторинного права на регламенти, директиви та рішення. Регламенти як джерела права є нормативно-правовими актами загального характеру, що загальнообов'язкові для всіх суб'єктів європейського права та мають пряму дію, оскільки підлягають до застосування усіма державами-членами Союзу, незалежно від того, перебувала держава в складі ЄС до прийняття регламенту чи ні. На відміну від регламенту як законодавчого акту прямої дії, директива адресується конкретно взятим суб'єктам права (державам-учасникам) із вказівкою цілей та результатів, які ними мають бути досягнуті. Специфікою директив як джерел права є те, що у них, на відміну від інших актів, закладається особливий вид зобов'язань, які адресуються суб'єктам, оскільки виконання обов'язків, визначених у директивах базується не на процесі їх реалізації, який є внутрішньою справою суб'єкта, а на кінцевому

результаті, якого очікують. Завдяки директивам здійснюється гармонізація національного права держав-учасниць з правом ЄС, що зумовлено необхідністю запровадження загальних начал правового регулювання у конкретно взятих сферах суспільних відносин [3, с. 97].

Розглядаючи зміст та правову природу директив та регламентів ЄС, якими здійснюється правове регулювання приватно-правових відносин, можна зазначити на трьох групах таких правових актів: які врегульовують зобов'язальні правовідносини, спадкові правовідносини, сімейні правовідносини.

Основними джерелами права ЄС, якими врегульовуються зобов'язальні правовідносини, є Регламенти: «Про право, що застосовується до договірних зобов'язань» (Рим I), що прийнятий 17 червня 2008 року і «Про право, що застосовується до позадоговірних зобов'язань» (Рим II), прийнятий 11 липня 2007 року. Ці правові акти мають за мету впорядкування питань вибору норм права щодо зобов'язань в цивільних та торгових справах. Відповідно до Регламенту «Рим II» правом, що застосовується до позадоговірних зобов'язань, які виникає внаслідок заподіяння шкоди, є право країни, де настає шкода - *lex loci damni*. Виключення становлять випадки, коли особа, яка притягається до відповідальності, і особа, якій завдано шкоду, в момент настання шкоди мають своє звичайне місце проживання в одній і тій же країні - застосовується право країни звичайного місця проживання; наявність тісного зв'язку позадоговірного зобов'язання з правом країни, іншої ніж в країні місця настання шкоди і країни звичайного місця проживання, відмінному від розглянутих випадків [4, с. 359; 5]. Право, яке має застосовуватись до недоговірних зобов'язань, що перераховані в Регламенті «Рим II», регулює такі питання: деліктоздатність; умови та обсяги відповідальності, включно з визначенням осіб, які можуть бути притягнуті до відповідальності; підстави звільнення від відповідальності, обмеження й розподілення відповідальності; існування, характер і оцінку шкоди або відшкодування, яке вимагається; заходи, які суд може застосовувати з метою забезпечити запобігання, припинення або відшкодування шкоди (відповідно до процесуального права країни суду); припустимість передачі права на відшкодування шкоди, у тому числі за спадщиною; перелік осіб, які мають право на відшкодування шкоди, завданої їм особисто; відповідальність за дії інших осіб; порядок припинення зобов'язань, правила стосовно позовної давності та втрати права, засновані на закінченні строку,

включно з правилами про початок перебігу, припинення і призупинення строку позовної давності або втрати права [6]. Що стосується регламенту «Рим I», то відповідно до нього зобов'язання сторін врегульовується відповідно до договору згідно із законодавством держави, обраної сторонами. Сторони можуть у будь-який час погодитися підпорядкувати договір закону, відмінного від того, який раніше регулював його, будь то в результаті більш раннього вибору, зробленого відповідно до цієї статті, або інших положень цього Регламенту. Якщо сторони не визначили, яке законодавство слід застосувати до договірних зобов'язань, застосовується законодавство звичайного проживання продавця (до договорів купівлі-продажу), постачальника (до договорів про надання послуг), орендодавця та орендаря (для договорів короткочасної оренди нерухомого майна), місцезнаходження майна (до договорів, що стосуються прав на нерухоме майно або тривалої оренди нерухомого майна), місця проведення аукціону (для договорів купівлі-продажу, що укладаються на аукціонах). За відсутності вибору законодавства сторонами або невизначення колізійної прив'язки цим Регламентом договір повинен регулюватися законодавством країни, з якою він найбільш тісно пов'язаний; з іншого боку, захист прав споживачів за цим договором повинен здійснюватися відповідно до законодавства держави їх проживання [7; 8].

Крім регламентів «Рим I» і «Рим II», правове регулювання приватно-правових відносин здійснюється також рядом Директивою ЄС № 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС; Директивою 2011/83/ЄС про права споживачів від 25 жовтня 2011 року; Регламентом Ради ЄС № 44/2001 про юрисдикцію, визнання і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах («Брюссель I») [9, с. 75].

Уніфікація колізійних норм у сфері спадкових відносин в ЄС здійснена на рівні Регламенту № 650 «Про компетенцію, застосовуване право, визнання і виконання рішень, прийняття і виконання нотаріальних актів з питань спадкування, а також про створення європейського свідоцтва про спадкування» від 4 липня 2012 року (Рим IV). Регламент встановлює, що за загальним правилом до регулювання спадкових правовідносин застосовується право держави, у якій спадкодавець мав постійне місце проживання на момент смерті. Проте заповідач має право обрати право держави, громадянином якої він був на момент такого вибору

чи на момент смерті. За цим правом визначається, зокрема, здатність особи на складення заповіту. Уніфікований акт закріплює також систему альтернативних колізійних прив'язок, що стосуються формальної дійсності заповіту [10, с. 134].

Говорячи про третю групу правових актів ЄС, якими врегульовуються сімейні відносини, слід зупинитися передусім на Регламенті Рим III, що прийнятий 20 грудня 2010 року. Регламент Ради ЄС № 1259/2010 «Рим III» продовжив уніфікацію колізійних норм та принципів, що застосовуються у приватних відносинах, і містить досить важливі норми щодо визначення, яке право підлягає застосуванню у випадку розірвання шлюбу, судової сепарації (режиму окремого проживання подружжя) у шлюбних відносинах з іноземним елементом. В аналізованому Регламенті принцип автономії волі проголошений як базовий при вирішенні колізійних питань [11; 12, с. 99]. Як зазначив спеціальний уповноважений з питань юриспруденції, свободи та безпеки Франко Фраттіні Комісії ЄС: «Ці законодавчі ініціативи спростять життя подружніх пар у ЄС. Вони посилюють правову визначеність та дають нагоду парам знати, яке законодавство буде застосовуватись до режиму їх подружньої власності та розлучення. Ціль не є координувати внутрішньодержавні права, а забезпечити правову визначеність, гнучкість та право розгляду справи» [13]. Варто погодитися з його словами, адже головною метою цього Регламенту є забезпечення правової визначеності, гнучкості та права вимагати справедливого розгляду справ міжнародного розлучення, з'ясовуючи, яке саме законодавство слід застосувати в такій судовій справі. Саме за допомогою вказаного Регламенту Рим III вирішуються такі питання як суд, який повинен розглядати справу про розірвання транскордонного шлюбу, застосоване до цих правовідносин право, право вибору права (автономія волі сторін). Він покликаний максимально спростити процедуру розірвання шлюбу в міжнародному приватному праві ЄС і не поширюється на майнові питання подружжя. Адже кожна країна ЄС має свої колізійні прив'язки та порядок розірвання шлюбу за участю іноземного елемента. Уніфікація права ЄС, прикладом якої є Регламент Рим III, - це надійний інструмент вирішення колізійних питань регулювання приватно-правових відносин в рамках такого великого об'єднання держав [14, с. 190-191].

Необхідно вказати на те, що Регламент Рим III жодним чином не впливає на застосування Регламенту № 2201/2003,

який набрав чинності 1 серпня 2004 року та більше відомий як Регламент Брюссель II [15]. Зокрема, ст. 2 Регламенту Рим III зафіксувала аналогічне положення. З цього приводу З.М. Макаруха зазначає: «Регламент № 2201/2003 застосовується до окремої групи цивільно-процесуальних відносин, а саме розлучення, розірвання та анулювання шлюбу, а також до усіх аспектів батьківської відповідальності. Під батьківською відповідальністю, відповідно до положень зазначеного Регламенту, слід мати на увазі всі права та обов'язки фізичної чи юридичної особи стосовно особи чи власності дитини (Регламентом не регулюються питання утримання, правове регулювання яких здійснюється положеннями Регламенту Ради ЄС № 4/2009 від 18 грудня 2008 року). Регламент № 2201/2003 не застосовується до: встановлення та зміни батьківства; усиновлення; визначення імені та прізвища дитини; спадкування; заходів, прийнятих у зв'язку з вчиненням дітьми кримінальних правопорушень» [16]. Основним призначенням Регламенту Брюссель II є вибір юрисдикції, а також визнання та виконання судових рішень по сімейних справах і справах щодо батьківських обов'язків [14, с. 191].

Іншими регламентами ЄС, які стосуються сімейних відносин, можна назвати такі: № 4/2009 «Про юрисдикцію застосовного права, визнання та виконання рішень, а також співробітництво у справах, пов'язаних з аліментними зобов'язаннями»; № 2016/1104 «Про посилення співробітництва в сфері юрисдикції застосовного права, а також визнання та виконання рішень із питань майна партнерів, що перебувають у зареєстрованому партнерстві» та № 2016/1103 «Про посилення співробітництва в сфері юрисдикції застосовного права, а також визнання та виконання рішень з питань майна подружжя».

Регламент ЄС «Про юрисдикцію, застосовне право, визнання та виконання рішень із справ щодо правового режиму власності подружжя» було прийнято 24 червня 2016 року, однак він набув чинності лише 29 січня 2019 року. Цей правовий документ було прийнято у зв'язку із невизначеністю щодо майнових прав інтернаціональних пар - громадян ЄС [17, с. 65]. Згідно зі ст. 22 цього Регламенту ЄС подружжя або майбутні подружжя можуть за згодою вибрати або змінити право, що підлягає застосуванню до режиму власності подружжя, за умови, що воно є правом держави, в якій подружжя або майбутнє подружжя, або один з них постійно проживає на момент укладення угоди, або правом держави, громадянство якої на момент укладення угоди має один з подружжя

або майбутнього подружжя. При цьому укладена під час шлюбу угода про зміну права, що підлягає застосування до режиму власності подружжя, не має зворотної сили, якщо подружжя не домовилося про інше. У разі відсутності відповідної угоди застосовується право держави першого після укладення шлюбу, постійного місця проживання подружжя, або, за відсутності такого, громадянства подружжя на момент укладення шлюбу, або, за відсутності такого, з яким подружжя, беручи до уваги всі можливі обставини, мало найтісніший зв'язок на момент укладення шлюбу (ст. 26). Можливе застосування за рішенням суду права іншої держави, якщо було доведено, що подружжя проживало на останньому постійному місці проживання в іншій державі значно довше, ніж в державі, право якої підлягало застосуванню; і обидва з подружжя використовували право іншої держави при організації або плануванні своїх майнових відносин. Зазначений вище порядок не підлягає застосуванню при вирішенні спору одного або обох із подружжя з третіми особами (ст. 28), а також у випадках, якщо мають місце переважаючі імперативні положення держави місця розгляду спору, застосування і дотримання яких має особливо важливе значення для держави-члена ЄС для захисту його публічних інтересів (ст. 30), а також якщо застосування проекту Регламенту суперечить публічному порядку держави місця розгляду спору (ст. 32) [17, с. 67].

Інший документ - Регламент Ради ЄС № 4/2009 від 18 грудня 2008 року «Про юрисдикцію, право, що підлягає застосуванню, визнання і виконання судових рішень, а також співпрацю у справах пов'язаних із аліментними зобов'язаннями», яким було врегульовано аліментні відносини подружжя (так званий III Брюсельський регламент) - був розглянутий на рівні наукового дослідження А.О. Філіп'єва [18]. Як зазначає науковець, III Брюсельський регламент визначає не лише питання юрисдикції, визнання та виконання судових рішень у справах щодо призначення аліментів, а й створює систему наднаціональних колізійних норм, за допомогою яких визначається матеріальне право, яке врегульовує питання аліментів. Щоправда, останнє зроблено бланкетним способом: шляхом відсилки до Гаазького протоколу від 23 листопада 2007 р. про право, що застосовується до аліментних зобов'язань [18].

Мета прийняття III Брюсельського Регламенту закріплена у п. 9 преамбули, де вказується, що його норми покликані, по-перше, гарантувати швидке отримання кредитором у аліментних

зобов'язаннях рішення про стягнення аліментів, а по-друге, забезпечити автоматичне виконання такого рішення на території всіх держав-членів ЄС. При цьому поняття «аліментні зобов'язання» для цілей вказаного Регламенту має тлумачитись автономно (див. п. 11 преамбули). Аліментні зобов'язання відповідно до ч. 1 ст. 1 виникають із таких груп відносин: сімейних, родинних, шлюбних, свояцтва. Таким чином формальні межі застосування цього Регламенту охоплюють будь-які форми аліментних зобов'язань, що відомі сучасному сімейному праву на Європейському континенті [18].

Крім того, на рівні права ЄС діє також Регламент № 2201/2003 (II Брюсельський регламент), який застосовується до окремої групи цивільно-процесуальних відносин, а саме розлучення, розірвання та анулювання шлюбу, а також до усіх аспектів батьківської відповідальності. Водночас, III Брюсельським Регламентом не регулюються питання утримання, правове регулювання яких здійснюється положеннями Регламенту Ради ЄС № 4/2009 від 18 грудня 2008 року [16, с. 49], про що вже йшлося.

Висновки. Отже, основоположними джерелами права ЄС (які можуть бути застосовані у порядку, визначеному Законом України «Про міжнародне приватне право», як джерела цивільного та сімейного права України і які мають значення для подальшої правотворчості в аспекті наближення законодавства України до права ЄС) є цілий ряд регламентів та директив, якими проведено уніфікацію колізійних норм, якими визначаються особливості правового регулювання зобов'язальних, спадкових та сімейних відносин, визначаються особливості застосування відповідного законодавства відповідними судовими органами, здійснення співробітництва у сфері юрисдикції застосовного права, а також визнання та виконання рішень із відповідних питань. Виконання плану дії щодо членства України в ЄС в подальшому потребуватиме внесення змін до Закону України «Про міжнародне приватне право», відповідних Цивільному та Сімейному кодексу України, якими будуть імплементовані положення відповідних регламентів та директив, прийнятих Європарламентом та Радою ЄС, та які наблизять українське приватне право до європейських стандартів.

Література

1. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27 червня 2014 року. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

2. Додаток XL до глави 21 «Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. *Урядовий портал*. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/ugoda-pro-asociaciyu/40_annex.pdf.

3. Ватрас В.А. Особливості джерел приватного права Європейського Союзу. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1(45). С. 94-100.

4. Мануїлова К.В. Уніфікація колізійного регулювання позадоговірних зобов'язань в ЄС: Рим II. *Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.)* / відп. за вип. В.М. Дрьомін ; НУ «ОЮА». Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 1. С. 358-359.

5. Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II). *Eur-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007R0864&from=EN>.

6. Трощенко І.О. Загальний механізм та сфера застосування регламенту «Рим II» як новітній етап розуміння природи недогівірних зобов'язань. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 30-308.

7. Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations (Rome I). *Eur-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008R0593&from=EN>.

8. Довгерт А.С. Колізійне регулювання договірних відносин в Європейському Союзі та Україні. *Приватне право і підприємництво*. 2012. № 11. С. 32-35.

9. Саванець Л. Гармонізація європейського колізійного та матеріального права у сфері захисту прав споживачів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 2. С. 71-76.

10. Михайлов М.О. Уніфікація колізійних норм у сфері спадкових відносин. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 131-137.

11. Council REGULATION (EU) No 1259/2010 of December 2010. *European Union law*. URL:

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:343:0010:0016:EN:PDF>.

12. Менджул М.В. Порівняльне сімейне право : навчальний посібник. Ужгород : РІК-У, 2021. 296 с.

13. 52-а Доповідь Сесії 2005-06 Комітету ЄС «Рим III - вибір права при розлученні». United Kingdom Parliament. URL: <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200506/ldselect/ldecom/272/272.pdf>.

14. Ватрас В.А. Регламент РИМ III як важливий крок у формуванні єдиного європейського сімейного права. Приватне право і підприємництво : збірник наукових праць. Вип. 12, 2013 р. / Редкол. : Крупчан О.Д. (гол. ред.) та ін. Київ : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України, 2013. С. 189-193.

15. Council REGULATION (EU) No 1259/2010 of December 2010. *European Union law*. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:343:0010:0016:EN:PDF>.

16. Макаруха З.М. Юрисдикція, визнання та виконання судових рішень у цивільних справах транснаціонального характеру. *Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України*. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/18345/07-Makarukha.pdf?sequence=1>.

17. Ніколенко М.Б. Новостворене майна в сімейному праві : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.03 - Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Тернопіль, 2018. 252 с.

18. Філіп'єв А.О. Загальний огляд цивільних процесуальних норм Регламенту Ради ЄС № 4/2009 від 18 грудня 2008 р. про юрисдикцію, право, що підлягає застосуванню, визнання і виконання судових рішень, а також співпрацю у справах пов'язаних із аліментними зобов'язаннями. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 1(9). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14faoiaz.pdf>.

Ватрас В. А.,

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,*

*професор кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*